

Bolalarga Nisbatan Zo‘Ravonlik Harakatlarining Qiyosiy- Huquqiy Tahlili

Tolipova Saidaxon Orifjon Qizi

Farg‘ona viloyati O‘zbekiston tumani IIB JXX HPB XQMB, katta inspektori, katta leytenant

O‘zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonunining 11-moddasida bolaning hayoti yoki sog‘ligiga xavf tug‘ilganidan, uning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini buzilganligidan xabardor bo‘lgan shaxslar bu haqida bola haqiqatdan turgan joydagi vasiylik va homiylik organiga ma‘lum qilishlari, shunday ma‘lumotlar olingan itaqdirda, vasiylik va homiylik organi bolaning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo‘yicha zarur chorlarga ko‘rishi shartligi belgilangan. Bu esa o‘z navbatida bo‘lgan befarqlik va loqaydlik ham bolalarga nisbatan zo‘ravonlik ekanligini anglashimiz kerak.

Tarixga nazar soladigan bo‘lsak, bolalarga nisbatan zo‘ravonlik holatlarini o‘rganish akademik intizom sifatida 1970-yillarnig boshlarida Amerika Qo‘shma shtatlarida paydo bo‘lganligi qayd etilgan va 1974-yilda Bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning oldini olish va davolash to‘g‘risida qonun bolalarga nisbatan adolatli, axloqiy va qonuniy munosabatda bo‘lgan eng yirik qonunchilik organi hisoblangan. Qonun, shuningdek, suiste‘mlik haqida xabar bermaslik uchun jazolarni belgilaydi.

Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik va beparvolik miya rivojlanishiga putur yetkazadigan travma keltirib chiqaradi va keyinchalik bu travmalar hayotda jismoniy, xissiy va boshqa xatti-harakatlar bilan bog‘liq bo‘ladi. Bolalarga nisbatan qo‘pol munosabatda bo‘lish alomatlari va xavf omillarini tushunish bolalarni himoya qilish bo‘yicha mutaxassislariga va boshqalarga yomon muomalaning oldini olish va kamaytirish hamda bolalar xavfsizligi ta‘minlash uchun oilalarning kuchli tomonlari va tabiiy yordamlarini aniqlash va ularga asoslanishiga yordam beradi.

Bolalarga qarovsiz munosabatda bo‘lish bolalarga nisbatan shavqatsiz munosabatda bo‘lishning eng keng tarqalgan shakli bo‘lib, ota-ona yoki tarbiyachi qashshoqlikni beparvolik bilan ta‘minlamasa sodir bo‘ladi. Bolaga nisbatan zo‘ravonlik ota-ona yoki tarbiyachining bolaga jiddiy zarar yetkazish yoki xavf tug‘diridigan harakati deb xisoblash mumkin.

Barcha oilalar moddiy, ma‘naviy muommolar sababli stressni boshdan kechirishadi. Oilada bir nechta stress omillari yoki xavf omillari payda bo‘lganda, bolalar o‘zlariga va atrofdagilarga yomon munosabatda bo‘lish ehtimoli ko‘proq bo‘ladi.

Bolalarga nisbatan zo‘ravonlikni oldini olish chet davlat qonunchiligida quyidagicha talqin qilinadi:

Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik – 18 yoshgacha bo‘lgan voyaga yetmaganlarga nisbatan har qanday yomon munosabat. Odamlar turli yo‘llar bilan zo‘ravonlik sodir etishi mumkin. Ko‘pincha bu harakatlar quyidagilar orqali sodir bo‘ladi:

- Jismoniy zo‘ravonlik;
- Bolalarning jinsiy zo‘ravonligi;
- Hissiy zo‘ravonlik;
- Tibbiy suiste‘mol;
- E‘tibrsizlik.

Zo‘ravonlik va beparvolikni boshdan kechirayotgan bola jismoniy shikastlanish, jinsiy zo‘ravonlik va jinsiy ekspulatasiya qilish xavfi ostida bo‘lishi mumkin. Jismoniy shikastlanishdan tashqari, bu

bolalar ruxiy va hissiy jaroxatlarga ham duch kelishlari mumkin. Bu zararlar tashvish, travmadan keyingi stress buzilishi yoki boshqa xissiy va psixologik muammolarni o'z ichiga olishi mumkin.

Bolalarga nisbatan zo'rvonlik va qarovsizlikni oldini olishga qaratilgan sa'y-harakatlar ijtimoiy omillarni birlashtiradi. Ushbu tartib qoidalar bolalarga nisbatan zo'rvonlik holatlarining oldini olishga qaratilgan. Kelajakda tan jaroxati olishning oldini olish va oilaviy zo'rvonlikning kuchayishi tergov, hisobot berish va aralashuvning asosiy maqsadlari hisoblanadi:

Bolalarga nisbatan zo'rvonlik bo'yicha tergov ota-onalar yoki tarbiyachi bilan birgalikda suhbatni o'z ichiga oladi. tergovchi vaziyat bilan bog'liq boshqa odamlardan ham so'rashi mumkin.

Tergov bolaga nisbatan mumkin bo'lgan yomon muomala, beparvolik, jinsiy ekspulatasiya yoki jinsiy zo'rvonlik haqida xabar olingandan so'ng boshlanadi. Surishtiruv natijalari kimdur bolaga zarar yetkazganmi yoki bola jaroxat olish xavfi bor-qo'yiligini aniqlaydi.

Bolalarga nisbatan zo'rvonlik va beparvolik sodir etilgan taqdirda darhol tegishli organga hisobot berilishi kerak. Bunday shaxslar majburiy muxbirlar deb ataladi. Ularga ijtimoiy xodimlar, o'qituvchilar, shifokorlar, direktorlar, hamshiralar, boallarga g'amxo'rlik qiluvchilar kiradi.

Agarda bolada shubxali jaroxatlar bo'lsa yoki kimdur bolalarga nisbatan zo'rvonlik haqida xabar bergan bo'lsa, huquqni muxofaza qiluvchi organ yoki bolalarni himoya qilish xizmatlari vaziyatni darhol baholashlari kerak.

Agar bola jismoniy shikastlanish yoki jinsiy zo'rvonlikka uchragan bo'lsa, bolaga darhol tibbiy yordam ko'rsatilishi kerak. Shuningdek, tibbiy ko'rik bolaning sog'ligi va umumiy farovonligini baholaydi.

Jismoniy zo'rvonlik bu bola jaroxatlangan yoki shikastlanganda sodir bo'ladi va bu tasodif xisoblanmaydi. Jismoniy zo'rvonlik har doim ham ko'rinadigan izlar yoki jaroxatlar qoldirmaydi. Jismoniy zo'rvonlik urish, chayqash, bo'g'ish, otish, tishlash, zaxarlanish, jismoniy cheklovlardan foydalanish kabilarni kiritish mumkin.

Jinsiy zo'rvonlik bu bolalarning jinsiy zo'rvonligi kattalar, o'smirlar yoki bola boshqa bolaning jinsiy faoliyatiga jalb qilish uchun o'z kuchlari yoki vakolatlaridan foydalanganda sodir bo'ladi. Bolalarning jinsiy ekspulatasiyasi jinsiy zo'rvonlikning bir turi xisoblanadi. Bu shaxs yoki guruh bolani (18 yoshgacha bo'lgan har qanday bola) ularni jinsiy faoliyatga majburlash, manipulyatsiya qilish yoki aldash qo'li bilan foydalanish. Agar ota-onalar giyohvandlik, spirtli ichimliklar va ruhiy salomatlik bilan bog'liq muammolarga duch kelsa yoki maishiy va oilaviy zo'rvonlik sodir bo'lgan uyda yashasa, bolalar ko'proq xavf ostida bo'lishi mumkin.

Hissiy zo'rvonlik bu emosional zo'rvonlik bolaga uning ijtimoiy, hissiy yoki intellektual rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan munosabatda bo'lganda sodir bo'ladi va bolaning his-tuyg'ulari qasddan boshqarish, sharmanda qilish tushuniladi. Hissiy zo'rvonlik bolada unga nisbatan taxqirlash, hamm narsada nohaq ayblash, tanqid qilish, rad etish, baqirish, uni masxara qilish, xaqorat qilish, bolani uzoq muddatga izolyatsiya qilish, maishiy va oilaviy zo'rvonlikka duchor qilishda paydo bo'ladi. Hissiy zo'rvonlik bu bolaga qo'pol va doimiy yomon munosabatda bo'lish. Bu esa o'z navbatida bolada hissiy salomatlik va rivojlanishiga uzoq davom etadigan fojiali ta'sir ko'rsatishi mumkin. Hissiy zo'rvonlik bolada haddan tashqari qo'rquv, noto'g'ri ish qilishdan xavotirlik keltirib chiqaradi. Bazi hollarda ko'p bolalar o'zlarini qurbon sifatida tan olishmaydi, xattoki, tushunmasligi va noto'g'ri ekanligini anglamasliklari ham mumkin.

Maishiy va oilaviy zo'rvonlikni boshdan kechirish ham ruxiy zarbaga olib kelishi mumkin. Zo'rvonlikka duchor bo'lgan bolaning asosiy ehtiyojlari, shu jumladan himoya va parvarish ehtiyojlari qondirilmaslik havfi katta bo'ladi. Maishiy va oilaviy zo'rvonlik bolaning hissiy holati va rivojlanishiga ta'sir qiladi, travmadan keyingi stress buzilishin keltirib chiqaradi. Bepervolik bolaning asosiy ehtiyojlari qondirilmasa, uning sog'ligi va rivojlanishiga ta'sir qilganda sodir etiladi. bolaning asosiy ehtiyojlariga ovqat, uy-joy va toza yashash sharoitlari, sog'ligi, ust-bosh, shaxsiy gigiyena hamda tegishli nazorat.

Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik harakatlarini qiyosiy-huquqiy tahlil qilishda quyidagi asosiy jihatlarni ko‘rib chiqish mumkin:

1. **Huquqiy Asoslar:** Turli mamlakatlarda bolalarga nisbatan zo‘ravonlikni oldini olish va unga qarshi kurashish uchun qabul qilingan qonunlar va normativ hujjatlar mavjud. Masalan, BMTning Bolalarning huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi, mahalliy qonunchilik va xalqaro huquqiy standartlar.
2. **Mamlakatlararo Farqlar:** Mamlakatlar orasida bolalarga nisbatan zo‘ravonlikka qarshi huquqiy me‘yorlar va ularning amalga oshirilishi bo‘yicha farqlar mavjud. Ba‘zi mamlakatlarda bolalar huquqlari kuchli himoya qilinishi mumkin, boshqalarda esa bu masala yetarli darajada e‘tibor qaratilmaydi.
3. **Yuridik Yondashuvlar:** Zo‘ravonlikning turli shakllari (jismoniy, psixologik, iqtisodiy) huquqiy tahlil qilinishi kerak. Har bir holat uchun qanday jazo choralar ko‘rilishi va qaysi muassasa yoki tashkilotlar javobgar ekanligini aniqlash muhimdir.
4. **Amaldagi Tizimlar:** Bolalarga nisbatan zo‘ravonlikka qarshi kurashish tizimlari, jumladan, bolalarni himoya qilish tashkilotlari, politsiya, sud va boshqa ijtimoiy xizmatlar qanday ishlashini o‘rganish.
5. **Statistik Ma'lumotlar:** Zo‘ravonlik holatlarining statistikasini tahlil qilish, qanday turdagi zo‘ravonliklar eng keng tarqalganini va ularning ijtimoiy, iqtisodiy sabablarini aniqlash zarur.
6. **Ommaviy Tashviqot:** Bolalarga nisbatan zo‘ravonlikni oldini olish uchun ta'lim va tarbiya, shu jumladan, ota-onalar va jamiyat a'zolari uchun maxsus dasturlarni ishlab chiqish.

Huquqiy tahlil davomida har bir mamlakatning o‘ziga xos qonuniy va ijtimoiy sharoitlarini inobatga olish muhimdir.